

generacijskog uzrasta, onda ta knjiga ima odlike i politološke literature i značaj za ovu humanističku naučnu disciplinu. Dakako, primarno je značenje i značaj ove publikacije onaj što ga ima za istorijska proučavanja ovog društvenog fenomena.

Nesumnjivo, ova knjiga bremenita je još nekim nedostacima, uglavnom onima izvansadržinskog »karaktera«. Da pomenemo samo neke. Budući da je, kako ističe autor, »Deset kongresa omladine BiH« namijenjena prevashodno mladima, široj čitalačkoj publici, onda je knjigu, odnosno ekspliciranu »materiju«, u prvom redu autorove komentare i završno poglavlje, i stilski trebalo prilagoditi »zahtjevima«, nivou i načinu, mogućnostima recepcije čitaoca. Jer, tekst je opterećen rečeničnim konstrukcijama, frazama karakterističnim za politič(ars)ki žargon, koji je većinom isprazan i dosadan. Zbog toga je tekst, barem autorski dio, morao biti precizniji i, ujedno, poetičniji, lepršaviji. Isto tako, mnogo bolji utisak o knjizi imali bismo, sa stanovišta tzv. običnog čitaoca, da je u njoj objavljeno i nekoliko fotografija, pogotovo onih sa prvih ratnih i poratnih kongresa, koje ne vidamo svaki dan. Naravno, stručnom oku ti nedostaci ne moraju se činiti bitnim.

Ove kritičke primjedbe, ukoliko one to zaista jesu, ispisane su isključivo u namjeri da se ostvari komunikacija s autorom knjige koja je povod ovim redovima, da se »odgovori« na njegov »izazov« apostrofiran u »Riječi čitaocu« na samom početku knjige, te da se, na taj način, dalji rad na ovoj ili sličnoj problematici i publikaciji sadržinski obogati.

Knjiga Milorada Muratovića nije naučno djelo u strogom značenju te riječi, ali je, svakako, za nauku, istorijsku u prvom redu, a potom i politološku, od velikog značaja. Nju neće moći prenebregnuti ni jedno iole ozbiljnije istraživanje ove problematike ili bliske problematike iz ovog vremenskog perioda. A za takva istraživanja ona je dovoljno inspirativna, ne samo svojim pozitivnim stranama.

Treba pretpostaviti da ovaj naš poznati »omladinolog«, mr Milorad Muratović, na temu kongresa omladine BiH, kao i drugih pitanja što spadaju u područje omladinskog, bilo u perfektnom bilo u prezentnom vremenu, nije rekao posljednju riječ.

Slobodan Nagradić

*NARODNOOSLOBODILAČKA BORBA U DALMACIJI
1941—1945, Zbornik dokumenata, knjiga 3, kolovoz—rujan
1942. godine, Split 1982, 734 str.*

Treća knjiga Zbornika dokumenata o NOB u Dalmaciji obuhvata odabrana dokumenta organa i organizacija NOP, dokumenata talijanskog okupatora, zatim ustaša i četnika koja svedoče o najvažnijim događajima u Dalmaciji avgusta i septembra 1942. To je vreme kada se narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji nalazila u neprekidnom i masovnom usponu. Tom razdoblju snažan impuls dalo je vojno-političko savetovanje na Vještica Gori (4—6. juna

1942) i dolazak proleterskih brigada s Vrhovnim štabom NOV i POJ s J. B. Titom na granicu Dalmacije, tj. susret članova 4. operativne zone s Vrhovnim komandantom i članovima Politburoa CK KPJ u selu Donji Malovan na Cincaru. Posle toga NOB u Dalmaciji dobija u kvalitetu čiji je najviši izraz osnivanje Prve dalmatinske brigade (6. IX 1942) u selu Dobro kod Livna. Osnivanjem Prve dalmatinske brigade bili su učvršćeni dotadašnji uspjesi NOB u Dalmaciji i stvorene nove mogućnosti za dalje jačanje i širenje oslobodilačkog rata u Dalmaciji, Bosni, Lici i Hercegovini što dokumenti te knjige jasno potvrđuju.

U Zborniku su prvo data dokumenta organizacija NOP-a kojih ima 160 (str. 9—365). Objavljeni dokumenti veoma su raznovrsni, i po formi i po poreklu, kao i po problemima koje opisuju. Najviše ima izveštaja u kojima se govori o vojnim dejstvima kao što su izveštaji Štaba 4. operativne zone, štabova pojedinih NOP odreda Dalmacije, njihovih političkih komesara (među kojima su nesumnjivo najznačajnija dva izveštaja Četvrtne operativne zone o formiranju Prve dalmatinske NOU brigade od 6. i 7. IX 1942, str. 236—238 i str. 244—249). U mnogim izveštajima Štaba 4. operativne zone i komandnog kadra pojedinih vojnih jedinica govori se o stanju na terenu na kojem deluju i o toku borbi s neprijateljem, napadima na gradove, sela, mostove, rušenju tt-stubova itd. Ima prilično i naređenja Štaba 4. operativne zone potčinjenim jedinicama za izvođenje akcija. Od posebnog je značaja, jer su takvi dokumenti malobrojni, da je donet pregled nacionalnog, socijalnog i partijskog sastava 1. dalmatinske NOU brigade od 24. IX 1942, iz kojega se vidi da je u toj brigadi od 1114 boraca koliko ih je tada ona imala bilo: Srba 227, Hrvata 878, Muslimana tri i Crnogoraca 6, kao i 609 seljaka, 271 radnik, 172 zanatlije, 47 intelektualaca, 5 bivših oficira i 10 bivših podoficira. Od njih je bilo 159 članova KP, 91 kandidat KP, 377 članova SKOJ-a i 487 ostalih (dok. 147, str. 340). Nesumnjivo je interesantan i dopis Štaba operativnih grupa na sektoru Bosansko Grahovo od 26. IX 1942, operativnom oficiru Četvrtne operativne zone Hrvatske o popuni proleterskih jedinica ljudstvom iz Dalmacije. U njemu se, uz ostalo, kaže da je Vrhovni komandant u svom pismu Štabu operativnih trupa na sektoru Grahovo pisao: »Zoni smo naredili da vam dade najmanje 200 boraca, sem onih ranjenih. Njihova brigada ne treba da broji više od 600 ljudi. Sve ostalo ljudstvo vama da dade« (str. 347).

U toj skupini dokumenata takođe se nalazi izvestan broj dokumenata PK KPH za Dalmaciju i pojedinih kotarskih komiteta koji govore o situaciji na njihovom terenu. Nesumnjivo je interesantno pismo CK KPH od 6. VIII 1942. PK KPH za Dalmaciju u kojem ga upoznaje s ocenom CK KPJ o situaciji u zemlji i u vezi s tim daju zadaci pa se, uz ostalo, kaže: »U vezi s gornjim perspektivama, pred našom Partijom stoji zadatak pripremiti sve, da se hrvatske mase što brže dignu i krenu pravilnim putem i da se ustanak što bolje organizaciono prihvata u razmjerima, kako se bude dizao. Da bismo mogli odgovoriti našim zadacima u prvom redu morate osigurati dobre veze vašeg rukovodstva sa svim organizacijama«, i: »Sve veze Partije s masama valja proširiti i učvrstiti«, i: »Rad s narodnooslobodilačkim odborima morate protegnuti na čitavu Dalmaciju« (76). Svakako je interesantno i obaveštenje PK KPH za Dalmaciju od 8. VIII 1942. Mjesnom komitetu KPH Split o razmeni zarobljenika, dolasku crnogorskih četnika u Dalmaciju i dolasku proleterskih brigada u rejon Livna (91—94). Značajno je i obaveštenje PK KPH za Dalmaciju od

19. VIII 1942. Mjesnom komitetu KPH Split o uspješnim dejstvima proleterskih brigada i dalmatinskih partizana s uputstvima za rad (136—139). U obaveštenju se, uz ostalo, ističe: » S obzirom na situaciju vrlo je važno pravilno funkcionisanje obavještajne službe. Zadnje vrijeme ta služba ne funkcionira dobro i mi rijetko kada dobijamo od Vas obavijesti. Organizirajte naročito obavještenja o kretanju i smjeru kretanja talijanske vojske te svaki dan kontrolirajte i nemojte dozvoliti ni pod koju cijenu, da u tom aparatu nastane provala i da neprijatelj dozna naše obavještajce« (139). Od posebnog su značaja dokumenta nižih partijskih organa kao što je direktiva MK KPH Pelješac od 30. VIII 1942. sekretarima partijskih jedinica za budući rad partijskih jedinica na području toga komiteta (186—187), pismo Okružnog komiteta KPH Dubrovnik od 30. VIII 1942. KK KPH Metković o reorganizaciji Okružnog komiteta, upućivanju boraca u Južnodalmatinski bataljon, a na Pelješcu zadržati jedan vod (187—188) i pismo OK KPH Dubrovnik iz avgusta 1942. MK KPH Dubrovnik u povodu reorganizacije Okružnog komiteta i organizovanja Okružne partijske tehnike (195—197). Od interesa je i proglas OK KPH Knin na početku septembra 1942. narodu Kninske krajine kojim se poziva u borbu protiv okupatora i izdajnika četnika i ustaša. Nesumnjivo ima posebno značenje opširan izvještaj PK KPH za Dalmaciju od 9. IX 1942. CK KPH o političkoj situaciji i stanju partijske organizacije u Dalmaciji (268—281).

Naročitu važnost imaju pojedina dokumenta organa narodne vlasti. Toj skupini dokumenata, kao i već navedenoj, pripada uputstvo PK KPH za Dalmaciju od avgusta 1942. mesnim, bataljonskim i okružnim komitetima KPH u Dalmaciji o merama za dalje jačanje NOP-a i organizovanje civilne vlasti na oslobođenoj teritoriji (9—15). Značajan je i proglas NOO-a Imotski od 3. VIII 1942. narodu Imotske krajine u povodu ustaških zločina (38—40), oglas NOO-a Hvar potkraj avgusta 1942. upućen stanovništvu da obradi sve zemljišne površine i da se inenuju poljari za čuvanje od kradljivaca (190—194), proglas NOO-a Šibenik s početka septembra 1942. kojim poziva građanstvo da zbije svoje redove oko NOO-a i stupa u NOVJ i drugi.

Postoji takođe niz dokumenata u kojima se govori o masovnim antifašističkim organizacijama (AFŽ, JNOF, omladina i dr.), delatnosti pojedinih bivših političara i o stanju kontrarevolucionarnih snaga, a posebno ustaša i četnika, i njihovim zločinima nad narodom. U mnogim dokumentima priča se i o moralu boraca, njihovom herojskom držanju u borbama.

U Zborniku su takođe doneti i izvodi iz pojedinih listova kao što je izvod iz lista »Partizanski borac«, glasila NOP odreda za srednju Dalmaciju, br. 4 od 1. VIII 1942. o napadu na talijansku auto-kolonu kod Trnove poljane (21—22), izvod iz istog lista od 8. VIII 1942. o pogibiji komandanta 1. dalmatinskog udarnog bataljona Ante Jonića (100—101) i dr.

U grupi talijanskih dokumenata (95 njih, br. 161—255, str. 369—583), kao što se vidi, doneto je gotovo 100 dokumenata, koji će doprineti da se što uspješnije rekonstruišu vojne operacije, stanje talijanskih i vojnih i civilnih organa kojima je jedini cilj bio da učvrste svoju vlast u tom delu naše zemlje, što im nije polazilo za rukom zbog organizovanog otpora širokih narodnih masa na čelu sa KP. U borbi protiv snaga NOVJ Dalmacije Talijani su se služili svim sredstvima pa čak i vojnim otrovima o čemu postoji zabeleška načelnika Više komande oružanih snaga »Slovenija—Dalmacija« od 21. IX 1942. o upotrebi bojnog otrova na Mosoru (549—550). Postoji takođe niz dokumenata

o saradnji Talijana i četnika u borbama protiv snaga NOVJ. Posebno su značajni izveštaji Druge armije od 23. i 26. IX 1942. Vrhovnoj komandi o razgovoru vođenom s četničkim vojvodama Trifunovićem i Jevđevićem (555—556) i o međusobnoj saradnji (560—562). U vezi sa saradnjom četnika i Talijana general Roatta navodi da je Jevđević u jednom svom memorijalu, uz ostalo, rekao: »Suradnja s Italijom je od presudnog interesa za srpski narod i nikad Srbini neće ustati protiv talijanske vojske jer bi takav postupak, pored toga što predstavlja nezahvalnost i zločin, bio također i velika ludost. Bez obzira na ishod rata, bratstvo u oružju i zajednički prolivena krv (četnici su u borbi protiv komunista izgubili preko 600 ljudi) cementirat će srdačno prijateljstvo s Italijom« (561). Koliko se taj izdajnik slizao s okupatorom nije potrebno komentarisati. Posebno je značajno navesti da u toj skupini dokumenata postoje i ona u kojima se govori o ekonomskoj situaciji u onom delu Dalmacije koji su okupirali Talijani (dok. br. 248, str. 569—570). Znatan broj dokumenata govori i o aktivnosti antikomunističke milicije u Dalmaciji.

U trećoj skupini dokumenata (ustaško-domobranski dok. br. 257—288, str. 587—683) od 31 dokumenta njihov najveći broj govori o stanju i položaju ustaških snaga u pojedinim župama i borbama protiv jedinica NOVJ. Međutim ima dokumenata, kao i u talijanskim, koji iznose političku situaciju i rad bivših političara. Tako se u izveštaju Velike župe Dubrava u Dubrovniku od 20. VIII 1942. Ministarstvu unutrašnjih poslova NDH piše o delovanju Ilije Trifunovića-Birčanina, Dobroslava Jevđevića, Milana Šantića, Radmila Grđića i drugih (dok. 270, str. 618—620). O odnosu prema četnicima govori se u izveštaju Štaba 3. bojne 15. pešadijske pukovnije od 29. VIII 1942. Općem povereništvu NDH kod talijanske 2. armije o situaciji na području Velike župe Knin (dok. 272, str. 624—627). U izveštaju vrhovnog oružničkog zapovedništva NDH od 11. IX 1942. Ministarstvu hrvatskog domobranstva (dok. 279, str. 642—643) izlaže se stanje u Splitu, a posebno o školskoj omladini, proganjanju naroda, njegovoj ishrani itd. Vršilac dužnosti upravitelja župske redarstvene oblasti Omiš u svom je izveštaju od 11. IX 1942. Ministarstvu unutrašnjih poslova NDH opisao ne samo vojnu već i političku situaciju od 9. jula do 31. VIII 1942 (dok. 280, str. 644—651).

Zbornik sadrži najmanje četničkih dokumenata (svega 5, str. 687—697). Tu je, pre svega, priloženo pismo Ilije Trifunovića-Birčanina od 31. VIII 1942. majoru Zahariju Ostojiću o odluci da podnese ostavku na položaj komandanta zapadnobosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih vojnčetničkih odreda (687—689). Veoma su interesantna još dva pisma i to: vojvode Trifunovića iz druge polovine septembra 1942. Draži Mihailoviću o razgovorima vođenim s generalom Roattom u Sušaku (692—694) i Radovana Ivaniševića, načelnika štaba vojvode Birčanina, od 29. IX 1942. Zahariju Ostojiću o putu vojvode u Sušak i dodeljenom im oružju od Talijana (dok. 292, str. 697).

Zbornik sadrži i indeks ličnih i geografskih imena, vojnih jedinica, političkih organizacija i narodnooslobodilačkih odbora (701—717).

Iz navedenoga se vidi da je građa raznolika i da predstavlja dragocen prilog istoriografiji NOR-a Dalmacije. Pored vrlo brojnih dokumenata partizanskih jedinica i rukovodstava NOB Dalmacije, koji se u većini prvi put objavljuju, njima značajnu dopunu čine talijanska, ustaško-domobranska i četnička dokumenta, pre svega, zbog velikog broja podataka o raznim akcijama jedinica NOVJ.

Milica Bodrožić